

IMAGINEA FEMEII DIN PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN PERIOADA PREPAȘOPTISTĂ ÎN VIZIUNEA CONSULILOR ȘI CĂLĂTORILOR FRANCEZI

Violeta-Anca EPURE*

Imaginarul social modern, incluzând și aspectele culturale ale relației dintre Orient și Occident de-a lungul vremii, constituie o temă deloc secătuită de preocupări și realizări istoriografice, dar nici închisă altor inițiative ori suprasaturată de împliniri, altfel spus, mereu generatoare de sondaje, de meditații și paradigme, menite a optimiza și compatibiliza percepția la nivelul fiecărei generații în succesiune. Din perspectivă zonală, se știe, modernitatea românească datorează o consistentă parte de contribuție influențelor exterioare, exercitate deopotrivă dinspre est, ca și dinspre vest, aceasta din urmă fiind identificată îndeobște, chiar dacă nu și exclusiv, cu cea franceză. De aceea, credem că punerea în lumină și analiza temeinică a scrierilor lăsate de călătorii sau de consulii francezi prepașoptiști despre Principatele moldo-valahe, începând cu finalul secolului al XVIII-lea și continuând cu prima parte a secolului următor, este în măsură să ofere perspectiva în care românii erau percepuți de reprezentanții unei alte lumi, occidentală, și să contribuie în același timp la îmbogățirea unui domeniu al cercetării istorice, generos în oferte, cel al istoriei mentalităților.

Observatorii francezi, aflându-se doar în trecere prin spațiul românesc sau rezidând acolo pentru o perioadă mai îndelungată și având, implicit, o poziție mai potrivită de observare, au sesizat partea cea mai spectaculoasă și mai vizibilă a societății. În general, consulii și voiajorii francezi au remarcat deosebirile evidente existente între femeile din protipendadă și cele din popor, motiv pentru care ne-am și structurat studiul în două părți axate tocmai pe această demarcație. Deși relatările lor conțineau și elemente subiective, care proveneau din imaginea de ansamblu pe care fiecare autor și-a făcut-o despre societatea românească prepașoptistă, oaspeții francezi au remarcat o întreagă paletă de elemente privind aspectul exterior și îmbrăcămintea femeilor, condiția lor în societate, atitudinile sau comportamentele lor.

Doamnele țării și boieroaicele

Jean-Louis Carra a fost încântat de frumusețea femeilor din Moldova și din Valahia; a remarcat „pielea albă și tenul de obicei cam palid”. Puține erau blonde, de obicei, moldovencele și muntencele erau brunete „deschis, cu ochii negri și frumos arcuiți”, „foarte iubărețe” și având un „caracter de o blândețe extraordinară”. Carra nota că de blândețea lor de caracter profitau părinții, soții sau

* Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava; e-mail: violetaanca@atlas.usv.ro.

iubiții lor ca să „le mențină într-o situație de robie și să le facă să nu cunoască altă voință decât cea a bărbaților”. O asemenea educație le-a făcut leneșe din fire și ignorante. Niciuna dintre ele, nici măcar soția domnitorului nu știa să scrie sau să citească deoarece, preciza el, „grecii pretind că femeile nu trebuie să știe decât ceea ce bărbații vor să le învețe”¹. Carra scria că fetele de boieri, în așteptarea căsătoriei, își petreceau timpul în iatacurile cu gratii la ferestre, „nu se bucură decât de specularea plăcerilor dragostei și de dorința voluptății”². Carra le mai acuza pe românce de moravuri ușoare din vremea ocupației rusești³.

Contele d’Hauterive a lăsat în memorialul său de călătorie o descriere a doamnei Zamfira Mavrocordat⁴. Era o femeie încântătoare, în anturajul căreia d’Hauterive a avut ocazia s-o cunoască pe Sofia de Witt, celebră aventurieră, căsătorită atunci cu maiorul polonez von Seidlitz, viitoare contesă Potocka și mai târziu, favorită a lui Potemkin. Contele d’Hauterive mărturisea că nu văzuse până atunci în Moldova două femei la un loc, cu o singură excepție: anturajul doamnei. Dacă frumusețea și cuminenția femeilor și fetelor din popor l-au impresionat, el constata cu tristețe că doamnele de la curte nu străluceau „nici prin ținuta lor, nici prin conversație”. În plus, ele păreau temătoare, supuse în fața soției domnului; doamna, „de altfel amabilă și frumoasă” nu se simțea în largul ei în mijlocul acelei societăți, care nu-i era plăcută nici contelui francez. Acesta mai remarcă și respectul exagerat pe care femeile îl arătau bărbaților lor⁵. Contele d’Hauterive pomenea că în chioșcurile de la Herăstrău feciorii de boieri obișnuiau să se întâlnească pe ascuns cu iubitele lor. El semnala și informația comunicată de un localnic, probabil exagerată, că „gelozia este atributul femeilor” și că în fiecare an, cam vreo treizeci de soți erau otrăviți de „jumătățile” lor bănuitoare⁶.

Balthazar Hacquet, un alt călător francez prin Moldova și Bucovina pe la 1788, consemna la trecerea prin târgul Siret obiceiul unor boieri de prin partea locului: copiii stăpânilor erau alăptați de doica țigancă. Hacquet chiar motiva culoarea mai închisă a tenului copiilor mai mari ai boierului pe care îl întâlnește la Siret prin faptul că respectivii fuseseră alăptați de mici de o țigancă. Mama lor chiar povestea, conform voiajorului francez, că fiii săi „vin cu toții pe lume albi la față, dar cum nu-i hrănesc eu la sân, ci țiganca aceasta” [...] care mai purta la sân pe copilul lor din urmă, ce nu se făcuse încă negru de tot, „ea cu laptele ei îi face așa de negri, dar cu timpul în vreo douăzeci de ani mai pierd ceva din negreala lor, dar niciodată de tot” și „de fapt se și putea observa cu ochiul liber la copiii mai mari schimbarea nuanțelor culorii din an în an ...”⁷. Atât femeile boierilor, cât și cele din popor⁸ duceau o viață leneșă, „împotriva sistemului de prescriere medicală” a lui

¹ Lăzărescu 1985, p. 119, 142; Holban 1944, p. 221; Lemny 1990, p. 53-54; Bădărău, Caproșu 1974, p. 318-319; Trenard 1983, p. 191.

² Lemny 1990, p. 77; Trenard 1983, p. 191.

³ Lemny 1990, p. 87.

⁴ Zamfira Mavrocordat, născută Caragea, fiica domnitorului Nicolae Caragea și a doamnei Tarsița. (*Călători străini* 2000, p. 690; Lăzărescu 1985, p. 285, 296).

⁵ *Călători străini* 2000, p. 690; Lăzărescu 1985, p. 285, 296; Calistru 2003, p. 38.

⁶ Lemny 1990, p. 112.

⁷ *Călători străini* 2001, p. 825.

⁸ „În afară de cele cu totul sărace”, consemna Hacquet (*ibidem*, p. 825).

Hacquet, care avea pregătire și în acest domeniu. Aproape toată ziua, femeile moldovence stăteau tolănite pe divan, petrecându-și „timpul cu cafea și mestecând betel”, „stând la pâlăvrăgeală, mai ales în timpul sarcinii”, când nu făceau aproape deloc mișcare⁹. În ciuda vieții comode, toate erau zdravene și sănătoase și nășteau ușor copii sănătoși și „frumos constituiți”¹⁰.

Prințul de Ligne a fost oaspete al saloanelor din Iași la 1788, unde a remarcat frumusețea femeilor. El afirma că vestimentația asiatică le înfrumuseța și mai mult pe cele frumoase, în timp ce le urătea pe „cele slute”, care „la drept vorbind” erau „foarte rare în aceste țări”¹¹. El le găsea pe soțiile boierilor încântătoare, aproape toate erau de la Constantinopol și proveneau din vechi familii grecești. Își petreceau timpul lungite pe divanuri, „cu capul lăsat cu totul pe spate sau sprijinindu-l pe un braț de alabastru”. Acolo, le țineau companie bărbații care veneau în vizită și care stăteau „aproape culcați alături de ele”. Costumația lor se compunea dintr-o fustă subțire, strâmtă și scurtă ce le acoperea formele voluptuoase și o „pânză străvezie” care lăsa să se întrezărească „de minune frumoasele contururi ale pieptului”. Pe cap, purtau o bucată de stofă neagră sau roșie (un fel de bonetă sau de turban), împodobită cu diamante sau alte pietre prețioase. La gât și la mâini, frumoasele Iașilor purtau perle sau salbe de țechini sau ducați. De Ligne chiar mărturisea că numărase „până la trei mii [de pietre prețioase] pe aceeași rochie”¹². A remarcat și îmbrăcămintea luxoasă, confecționată din stofe brodate sau lucrate cu fir de aur și de argint, precum și blănurile scumpe. În plus, asemeni sultanelor, boieroaicele aveau mereu la mână un fel de mățâni din diamante, perle, mărgear, lapis-lazuli, agată sau din lemn rar, „de care se folosesc cum se folosesc la noi femeile de evantai”. Voluptoasele soții de boieri se jucau cu acele mățâni, întreținându-și „mlădierea degetelor” ale căror unghii erau vopsite cu carmin. Prințul de Ligne arăta că din numărul boabelor și răgurilor de pietre prețioase, ele își făcuseră un adevărat limbaj secret pentru amanții lor. Deloc modest și indiscret, călătorul francez mărturisea că i s-a părut în câteva rânduri că surprinde privirile curioase ale soților care voiau să afle dacă el cunoștea acel „frumos alfabet”. În ciuda bănuielilor sale, de Ligne era sceptic cu privire la întâlnirile pe care ar fi putut să le aibă doamnele cu amanții lor, de vreme ce vreo șapte sau opt servitori, precum și boieri veniți în vizită se aflau aproape în permanență în camerele doamnelor¹³.

În materie de modă, Constantinopolul dădea tonul la Iași, așa cum Parisul dădea tonul în provincia franceză. Galbenul, culoarea favorită a sultanelor, ajunsese în capitala moldavă „culoarea tuturor femeilor”¹⁴. Boneta împletită cu flori și pene pe care o purtau pe păr i se părea frumoasă și de bun gust prințului de Ligne. În ciuda prezenței lor fermecătoare, boieroaicele de la Iași aveau și un defect în viziunea sa: pânțelele proeminente. Această trăsătură fizică era considerată un semn

⁹ Probabil că Hacquet a cunoscut îndeosebi femei din înalta societate, pentru că se știe că femeile din popor munceau mult (*ibidem*).

¹⁰ *Ibidem*, p. 826.

¹¹ *Călători străini* 2001, p. 916; Leancă 2005, p. 106-107; Lăzărescu 1985, p. 308, 312-313.

¹² *Călători străini* 2001, p. 914-915; Leancă 2005, p. 107; Lăzărescu 1985, p. 313.

¹³ *Călători străini* 2001, p. 915; Eliade 1982, p. 43; Leancă 2005, p. 107.

¹⁴ *Călători străini* 2001, p. 916.

de frumusețe în principat; dovada, o mamă i-a cerut iertare prințului de Ligne că fiica sa încă nu o căpătase¹⁵. Altădată, oaspetele francez amintea chiar și o iluzie optică care i se întâmplase vizitând saloanele de la Iași: din cauza felului în care boieroaicele obișnuiau să stea tolănite pe divanuri, adeseori i s-a părut în camerele care nu erau prea bine luminate că vede „niște blănuri zăcând uitate pe divan”¹⁶.

Fetele boierilor – nota prințul francez – erau închise în haremuri cu zăbrele de lemn, adeseori aurite, asemeni turcoaicelor, de unde puteau să-i privească pe bărbați și să-și aleagă astfel un soț. Însă soții nu le vedeau decât în noaptea nunții, după ceremonia cununiei ortodoxe¹⁷.

Petrecăreț din fire, de Ligne a reușit performanța de a fi reunit la o petrecere o sută de boieri, cu soțiile. Oaspetele francez era încântat mai cu seamă de compania boieroaicelor, cu care servise dulceturi și băuturi¹⁸. Cele mai multe doamne erau grecoaice din Constantinopol sau cel puțin fuseseră măcar o dată în acel oraș¹⁹.

Ducele de Richelieu semnală, la rândul-i, că doamnele, însoțite de soții lor, petreceau cea mai mare parte din timp lungite pe divane. Femeile erau foarte pretențioase „în privința gătelii lor”, însă veșmintele orientale nu erau tocmai pe placul călătorului francez, mai cu seamă rochiile care nu le puneau în evidență talia și care le dădeau „o înfățișare greoaie și puțin plăcută”. În schimb, boneta împodobită cu pene și flori pe care o purtau pe cap i se părea de bun gust²⁰. Unele dintre boieroaice vorbeau franceza și italiana și deși nu erau foarte educate, conversația lor era plăcută.

Generalul conte de Langeron a descris în memorialul dedicat campaniei din 1790 costumul femeilor din Moldova: acesta era compus dintr-o „rochie lungă și fără cute”, care se prindea sub sâni și care lăsa o „deplină libertate pântecului”, pe care doamnele îl purtau „înainte într-un chip foarte puțin grațios”. Pe cap purtau basmale colorate sau o căciulă „în formă de con” împodobită cu flori sau cu pietre prețioase”, iar părul îl purtau împletit în multe șuvițe²¹. Dintre calitățile moldovencelor, Langeron remarcă frumusețea femeilor, care erau „iubitoare, cochete”; însă, ele aveau și o serie de defecte: erau „apatice” și „needucate ca lumea și cu puțină carte”. Cum puține cunoșteau franceza sau italiana, generalul de origine franceză aflat în serviciul Rusiei preciza că nu a putut să-și dea seama „de duhul sau de farmecul conversației lor”²².

¹⁵ „Dar nu va mai întârzia mult, mi-a spus ea, căci acum e o adevărată rușine; este dreptă și subțire ca o trestie” (*ibidem*).

¹⁶ *Ibidem*; Eliade 1982, p. 60; Lăzărescu 1985, p. 308, 313.

¹⁷ *Călători străini* 2001, p. 916; Eliade 1982, p. 44.

¹⁸ *Călători străini* 2001, p. 916-917.

¹⁹ De Ligne făcea referire atunci când pomenea de relația boieroaicelor moldovence cu orașul Constantinopol la realitățile din patria sa: „ele au tot atâtea pretenții de a cunoaște această capitală câte au doamnele noastre din provincie să fi făcut o călătorie la Paris” (*ibidem*, p. 928).

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 937; Eliade 1982, p. 43.

²² *Călători străini* 2001, p. 938; Iorga 1981, p. 438; Spinei, Spinei 1994, p. 383.

Despre societatea românească pe care contele de Langeron a întâlnit-o la Iași în 1806 și despre transformările pe care aceasta le va suferi în scurtă vreme, el scria:

„[...] am găsit multe cucoane îmbrăcate oriental, case fără mobilă și soți foarte geloși. Dar, revoluția care se săvârși de atunci, la Iași mai întâi, apoi la București și în provincie, a fost pe cât de rapidă, pe atât de totală. Într-un an de zile doar, toate doamnele moldovence și valahe au adoptat costumul european. De pretutindeni, au sosit, în cele două capitale, negustori de mode, croitorese, croitori, iar prăvăliile de la Viena și de la Paris au scăpat de toate vechiturile care, la Iași, au părut nou-nouțe și au fost plătite foarte scump. Se putură vedea, în curând, în toate casele, mobile puțin demodate, aduse cu mare cheltuială din Viena ... Trăsurile care, mai înainte, arătau ca niște birje vechi din Viena, au fost înlocuite cu trăsuri și calești elegante. Casele s-au umplut de servitori străini, bucătari francezi și nu se mai vorbi decât franțuzește în saloane și iatacuri. Aflând că, în țările civilizate, unei femei îi ședea bine să aibă un amant, doamnele din Moldova și-au luat câte doi, ca să fie cât mai la modă. Nici Petru I n-a schimbat înfățișarea imperiului său mai iute decât a schimbat-o pe cea a Moldovei sosirea noastră acolo”²³.

În plus, într-o notă scrisă în 1827, el sublinia schimbările benefice survenite atât în vestimentația doamnelor, cât și în educația lor. Totuși, el afirma că din vechiul costum, doamnele nu au renunțat la dresuri²⁴. La procesul de modernizare a societății din Principate au contribuit din plin și contactele cu corpul ofițeresc rus, prilejuite de perioadele îndelungate de ocupație din timpul războaielor ruso-turce²⁵.

Contele de Rochecouart pomenea în memoriile sale despre doamna Smaranda Balș²⁶, care primea oaspeții în dormitorul său și care se îndrăgostise de un tânăr ofițer rus. Era cel mai bun exemplu dintre seducătoarele boieroaice moldovene. Frumusețea lor făcuse adevărate ravagii în rândurile tinerilor ofițeri²⁷. Doamnele, costumate ca la Paris sau la Viena, se remarcă printr-un „fel de a fi ușuratic, împreunat cu purtări de la vechea curte a Franței”. Ilustrativă pentru moravurile epocii era și întâmplarea următoare, relatată de contele francez: stăpâna casei unde fuseseră găzduiți, „o femeie tânără și frumoasă dintre cele mai la modă”, l-a primit pe el și pe tovarășii săi de drum într-o dimineață, „adică pe la prânz, în camera sa de culcare”, unde „era încă în pat, suferind de migrene”²⁸. Cauza

²³ Platon 1981, p. 206; Cornea 1972, p. 59-60; Eliade 1982, p. 155-156, 157; Ghițulescu 1999, p. 8-9; Djuvara 1995, p. 102.

²⁴ „Le-a trebuit puțin timp și le-a fost ușor să se supună unei civilizații dorite de amorul lor propriu și cerută de deșteptăciunea lor firească și de farmecele lor umbrite și încātușate de mohorâtele și grelele veșminte asiatice” (*Călători străini* 2001, p. 937; Hurmuzaki 1889, p. 73-75; Iorga 1981, p. 438; Ghițulescu 1999, p. 9).

²⁵ Hurmuzaki 1889, p. 75; Spinei, Spinei 1994, p. 376; Iordache 1996, p. 666-667; Liu 2008, p. 141.

²⁶ Contele de Rochecouart se întreba cum să treacă numele doamnei respective: Smaranda, Esméranda, Esméralda sau Smaragditza (Emerit 1934, p. 25).

²⁷ Teodor de Crussol, fiul ducelui de Uzès se îndrăgostise nebunește de o tânără văduvă de 18 ani, fiica prințesei Sturdza și chiar ar fi luat-o în căsătorie dacă familia sa nu s-ar fi opus pe motiv că cei doi tineri erau de religii diferite. Frumoasa boieroaică a sfârșit prin a se căsători cu generalul baron Harting, un olandez în serviciul Rusiei (*ibidem*).

²⁸ Bezviconi 1947, p. 162-163; Ungureanu 2004, p. 59-60.

depravării morale a moldovencilor era, în viziunea lui Rochechouart, programul diurn al femeii, cufundat în comoditate și lux²⁹.

Marchizul de Salaberry amintea de burta proeminentă a femeilor valahe în scrisoarea a XXI-a a memoriilor sale de călătorie, atunci când a descris-o pe soția boierului din Cerneți, în casa căruia au petrecut o noapte: oacheșă, micuță, îmbrăcată după moda țării, „cu burtica falnică și cu sânii prinși în două săculețe de muselină”³⁰. Cu ocazia trecerii prin Craiova, marchizul francez a descris costumele boieroaicelor: acestea se îmbrăcau „după moda turcească”, iar pe cap purtau turbane din pânză neagră sau roșie împodobite cu flori sau cu pietre prețioase destul de prost montate³¹. „Toate aceste grecoalice” aveau un aer melancolic, galeș, care se potrivea ochilor lor negri și genelor lor lungi. Obişnuiau să stea ghemuite pe divan și adesea se amestecau în jocul de cărți al bărbaților. Femeile mâncau stând turcește³².

Altădată, aflându-se în vizită la vistiierul Ianache Văcărescu, a remarcat frumusețea tinerelor tolănite pe divanuri, „ca niște pisici de toate culorile”. Capetele lor erau împodobite fie cu flori, fie cu pietre prețioase și păreau de departe „tot atâtea policandre sau straturi de flori”³³.

Despre doamnele din Iași, viceconsulul francez Parant menționa că doamnele erau de-a dreptul încântate de serbările și balurile date de ofițerii ruși³⁴.

Într-o scrisoare din 17 iulie 1806, adresată mamei sale, Sofia Reimarus din Hamburg, soția consulului francez din Iași, Christine Reinhard, amintea despre obiceiul protipendadei bucureștene de a se întâlni la locul numit „Izvoare”, precum și varietatea de costume a doamnelor. Tinerețea și frumusețea femeilor se ofileau „repede în această țară”, iar femeile bătrâne erau „cu totul respingătoare” în viziunea soției consulului francez Reinhard³⁵.

Despre Alexandru Moruzi, domnul Moldovei, care îi câștigase simpatia încă de la început, soția diplomatului francez îi scria mamei sale la 24 iulie 1806 că era complet devotat intereselor Turciei și că se număra printre apropiații sultanului Selim al III-lea. La rândul său, nutrea o simpatie nedisimulată pentru soția principelui: deși bunică, aceasta era încă frumoasă, grațioasă și manierată. Aceasta cunoștea bine limba și literatura franceză. Curtea de la Iași se apropia, în viziunea doamnei Reinhard, de celelalte curți europene, singurul fapt care o deranja era indiscreția doamnelor de onoare, care îi pipăiseră toată îmbrăcămintea. Prințesa chiar s-a abătut de la obiceiurile țării, invitând-o pe soția consulului francez să șadă lângă dânsa pe divan³⁶.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Călători străini* 2001, p. 1006; Eliade 1982, p. 43.

³¹ *Călători străini* 2001, p. 1008, 1011.

³² *Ibidem*, p. 1008, 1011.

³³ *Ibidem*, p. 1011.

³⁴ *Ibidem*, p. 1311.

³⁵ *Călători străini* 2004, p. 287; Iorga 1981, p. 448; Irimia 2009, p. 109; Isar 2005, p. 237.

³⁶ Exista obiceiul ca doamnele să stea așezate turcește pe divan atât la Iași, cât și la București (*Călători străini* 2004, p. 288, 292; Iorga 1981, p. 447, 448; Gane f.a., p. 102).

La 15 august 1806, doamna Reinhard consemna epistolar că la Iași întâlnise câteva femei care i s-au părut foarte drăguțe; ele erau atrăgătoare asemeni italiencelor, dar erau lipsite de educație³⁷.

În ianuarie 1813, Auguste Marie Balthazard Charles Pelettier, conte de Lagarde, ajungea în Țara Românească, unde, la recomandarea caimacamului Gheorghe Arghiropol, a fost cazat în casa unui boier muntean. Într-una din zile, după ce a servit o cină franțuzească, la desert, a fost anunțată doamna Catinca, văduva marelui vornic Scarlat Slătineanu, născută Filipescu. Cum contele de Lagarde auzise vorbindu-se elogios despre ea la Odessa, unde odinioară își însoțise tatăl în exil, a putut să se convingă de calitățile sale reale³⁸.

Într-o scrisoare adresată lui Jules Griffith și datată februarie 1813, contele de Lagarde scria că femeile din Principat erau „drăguțe” și în general, „pline de calitate”. Fermecătoare, ele se străduiau să depășească „starea de constrângere” în care trăiau. Dacă boieroaicele din clasa a treia și cele mai bătrâne se mai purtau încă după moda de la Constantinopol, cele mai tinere rivalizau în materie de gust și cochetărie cu doamnele de la Paris sau de la Viena³⁹. Doamnele de la Curte i s-au părut „foarte drăguțe”; a remarcat și frumusețea fizică a roabelor țigănci, care-i serviseră cu dulcețuri⁴⁰.

Recordon scria în memorialul său dedicat șederii în Țara Românească în perioada 1815-1821, despre băieții boierilor, care erau crescuți „în disprețul celui alt sex” și deveneau la vârsta maturității, fie misogini, fie le tratau „ca pe sclave pe femeile care au avut nenorocul să ajungă soțiile lor”⁴¹. Ei nu le țineau închise ca turcii⁴²; din contră, doamnele valahe se bucurau „în unele privințe” „de o libertate tot atât de mare ca franțuzoaicele”. În schimb, soții lor le cereau supunere și nu țineau cont de părerile lor. Recordon mai specifica că educația fetelor de boieri era și mai neglijată decât cea a băieților; era de ajuns ca ele să știe „să vorbească puțin, să citească și să scrie greaca modernă”. Cele care treceau drept mai bine educate, știau să cânte puțin la pian, să vorbească franțuzește. Această stare de lucruri se explica prin „orbirea părinților”, care considerau că găsirea unei partide bune înainte de a fi împlinit vârsta de 17-18 ani era de ajuns pentru fericirea fetelor lor⁴³.

Barthélémy Bacheville, călător francez prin Moldova și Valahia anului 1817, pomenea în jurnalul său de călătorie că boieroaicele din Iași se făceau remarcate printr-un „rafinament excesiv la îmbrăcăminte”. Bacheville a remarcat luxul moldovencelor, cărora li se aduceau cașmiruri din India și mătăsuri din Lyon⁴⁴.

³⁷ *Călători străini* 2004, p. 293; Iorga 1981, p. 448.

³⁸ *Călători străini* 2004, p. 563; Iorga 1981, p. 454.

³⁹ *Călători străini* 2004, p. 564-565; Potra 1990b, p. 200; Potra 1991, p. 95; Iorga 1981, p. 454.

⁴⁰ Potra 1990b, p. 202; Potra 1991, p. 93-94; Iorga 1981, p. 454.

⁴¹ *Călători străini* 2004, p. 687.

⁴² Recordon consemna că femeile din Valahia nu purtau văl, dar că un tânăr boier i-ar fi mărturisit într-o zi „că pentru bărbați asta e o mare nenorocire, susținând că dacă l-ar avea, atunci când ar vedea fața unei femei ar încerca o voluptate mult mai mare decât aceea pe care le-o trezește vederea unui gât frumos” (*ibidem*, p. 687).

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Iorga 1981, p. 463.

În 1822, J. M. Lejeune înregistra transformările spectaculoase făcute de societatea românească, mai cu seamă după războiul din 1806-1812. Călătorul francez remarca adoptarea costumului occidental de către o parte a boierilor: boierii munteni, „schimbați de haine”, puteau fi luați drept occidentali cu mare ușurință⁴⁵.

Marie Louis Jean André Charles de Martin du Tyrac, conte de Marcellus, descria în 1820, în *Relația călătoriei prin Țara Românească și Transilvania* atmosfera de la curtea ultimului domn fanariot, Alexandru Suțu: acolo, călătorul francez i-a reîntâlnit pe prietenii săi din capitala otomană, precum și „frumoasele cuconițe din Constantinopol”, care nu mai vorbeau grecește, ci franțuzește⁴⁶.

Consulul francez Lagau scria la 1828 că depravarea moravurilor nu era „nicăieri mai mare ca în acest colț al Europei”. Femeile, chiar dacă erau măritate, obișnuiau să se lase „în voia apucăturilor rele, își risipesc favorurile și nu se disting între ele [...] decât prin răul pe care îl fac”. Lipsite de tandrețe pentru proprii copii, ele nu manifestau de obicei niciun fel de atașament pentru soți. Divorțurile erau obișnuite, iar „cel mai neînsemnat pretext ajunge pentru a proiecta deja un al doilea sau un al treilea mariaj”⁴⁷. Căsătoria era de multe ori pur formală într-o lume dominată de plăceri lumești, sublinia Lagau⁴⁸.

Femeile adoptaseră cu toate costumul european. Thouvenel a lăsat și descrierea unei scene care era grăitoare în privința amestecului de stiluri vestimentare în Principate: pe când se afla în port la Brăila, a văzut o navă austriacă care mergea de la Brăila la Constantinopol, pe puntea căreia „o prințesă din Moldova ținea salon”. Costumul doamnei se compunea

„în egală măsură, după moda din Europa și după cea din Asia. Brusa îi furnizase stofa strălucitoare a turbanului, iar Viena țesătura cu ramuri și flori a rochiei, ale cărei mâneci [...] anunțau la cea care o purta tendința de a imita în 1832 exagerările pariziene de la 1832”⁴⁹.

Ca și Thouvenel, Saint-Marc Girardin pomenea aceeași impresie de anarhie, dezordine, incoerență, lux și mizerie alăturate, de imitație a modelelor Europei Occidentale într-un decor atipic, pe care i-o pricinuiseră atât vederea oamenilor, cât și a așezărilor⁵⁰. Saint-Marc Girardin sublinia starea paradoxală în care se aflau cele două Principate Dunărene: respirând „opresiunea turcească”, dar aflându-se totodată sub conducerea unui guvern supravegheat îndeaproape și controlat de Rusia, „o societate care se zbate între vechile sale moravuri orientale și noile moravuri europene”, o societate care împrumutase de la Europa Occidentală „forme și eleganța, mai mult decât spiritul și caracterul”⁵¹. Călătorul francez remarca existența unei clase boierești puțin educate, superficială, mereu în căutare de distracții ușoare, de genul balurilor și al jocurilor de cărți, care amintea de

⁴⁵ *Ibidem*, Calistru 2003, p. 45; Iordăchescu 1996-1997, p. 264.

⁴⁶ *Călători străini* 2004, p. 909; Potra 1990a, p. 91.

⁴⁷ Ungureanu 2004, p. 64.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 66.

⁴⁹ Durandin 1998, p. 74.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 73.

⁵¹ *Ibidem*, p. 76; Nicoară, Nicoară 1996, p. 198-199; Iorga 1981, p. 516.

nobilimea de la Curtea lui Ludovic al XVI-lea, regele Franței. Divorțul și căsătoria păreau să fie la ordinea zilei, de vreme ce, consemna călătorul francez, teama de Dumnezeu nu mai exista⁵².

Ajuns la București într-o zi de duminică, spre seară, în iarna anului 1835, M. Cochelet evoca în memorialul dedicat călătoriei prin Principatul Valahiei că orașul i-a oferit un spectacol interesant. A văzut „o mulțime de trăsură vieneze” străbătând în ambele sensuri străzile murdare. În trăsură se aflau femei tinere și frumoase, îmbrăcate după moda pariziană, însoțite de tineri, costumați și ei „în haine europene”⁵³.

Felix Colson aprecia la 1837 că protipendada Iașilor era superficială: „bărbații nu se mai gândesc decât să se îmbogățească, femeile nu vor decât să strălucească, iar tinerii - să se amuze”⁵⁴.

În 1838, Auguste Labattut a scris în *Revue de Paris* că femeile din Principatele Dunărene adoptaseră moda de la Paris, că limba franceză pătrunsese peste tot, că totul căpătase un caracter european⁵⁵.

Femeile din popor și țigăncile

Contele d'Antraigues relata în memorialul său de călătorie despre un obicei barbar al boierilor și al fiilor lor, care adesea le răpeau pe „fetele oamenilor din popor, fără ca părinții acestora să se poată împotrivi”. În plus, boierul, stăpânul „cel mai absolut” al familiilor de țigani de pe pământurile sale, obișnuia „să le ia până și femeile și fetele după pofta sa”. Călătorul francez menționa că în Moldova sfârșitului de veac XVIII existau boieri care țineau în casă chiar și 200 de țigănci roabe⁵⁶.

Contele d'Hauterive a descris-o în jurnalul călătoriei sale prin Țara Românească pe soția unui țăran „român de treabă, care nu știe ce e gelozia”. A întâlnit-o în ziua a 22-a a călătoriei sale, fiind găzduit în casa ei, după ce participase la o nuntă la Martinești. Remarcăm admirația călătorului francez în fața frumuseții fizice a gazdei sale: fruntea regulată, strânsă într-o broboadă care avea „grația unui vâl al unei frumoase benedictine”, ochii mari și albaștri „îmblânziți [...] prin cea mai fermecătoare înfățișare”, talia suplă. Era ocazia pentru călătorul francez să descrie și portul frumoasei românce: pe lângă broboadă, veșmintele sale erau o ie simplă, care-i punea în valoare talia și o bucată de „stambă albă și trandafirie și albă” în loc de fustă⁵⁷.

⁵² Irimia 2009, p. 114-115.

⁵³ Vârzaru 1984, p. 54.

⁵⁴ Durandin 1998, p. 72. În schimb, Colson avea doar cuvinte de laudă despre femeile din popor: „soții virtuozose, mame bune, la care se întâlnesc acele principii de cuminenție și acele sentimente afectuoase, care fac gloria femeilor din Occident” (Panapol 1943, p. 31).

⁵⁵ Hurmuzaki 1913, p. 971; Dumas, Dumas 2003, p. 122.

⁵⁶ *Călători străini* 2000, p. 300-301.

⁵⁷ „O ie de pânză simplă lasă încă naturii toate meritele pentru o talie, căreia nimic nu îi stânjenește suplețea și, în loc de o fustă, o simplă bucată de stambă trandafirie și albă, care strânge în sus și în jos, la fel ca prosopul în care se înfășoară o femeie care iese din baie. Într-adevăr, ar fi fost foarte păcat ca toate acestea să fie acoperite de corsetele rochiilor umflate ale cucoanelor de vază de la Versailles!” (*ibidem*, p. 685-686; Munteanu-Breastă 1988, p. 711).

Tot lui d'Hauterive i se datorează și un portret al unei tinere moldovence din Vaslui: ea avea vreo 18 ani, iar călătorului francez îi amintea de o compatriotă de-a sa, Genoveva Baléhou. Contele francez menționa admirativ⁵⁸ că „ducesele noastre nu brodează cu o mânuță mai fină, cu un braț mai frumos și cu o mai nobilă ușurință decât dânsa”.

Contele mai consemna că moldovencele erau extrem de geloase. Conform asigurărilor pe care le primise de la un moldovean, călătorul francez era în măsură să afirme că în fiecare an „se numărau treizeci de soți otrăviți de suspicioasele lor neveste”. El însuși văzuse „două asemenea exemplare feminine care s-au răzbunat într-un chip diabolic”⁵⁹.

Despre femeile din Principatul Moldovei, Balthazar Hacquet scria în jurnalul dedicat celei de-a doua călătorii în această provincie, că ele aveau puține de făcut în materie de „nevoi gospodărești”⁶⁰.

Generalul, conte de Langeron, descria vestimentația femeilor din popor: „o fustă foarte scurtă, o cămașă și o bluză largă”. El le găsea mai frumoase la statură decât la față, ele erau înalte și subțiri, oacheșe și „trecute foarte devreme”. Femeile măritate se deosebeau de fete prin „vălul alb”. Majoritatea aveau părul negru „și lins ca acela al indiențelor din Caraibe”, pe care îl purtau împletit. Langeron menționa, de asemenea, că o femeie blondă era o „raritate”⁶¹.

Marchizului de Sallabery i se datorează descrierea unei femei simple din popor, în a cărei colibă sărăcăcioasă a înnoptat pentru o seară. Femeia era îmbrăcată în zdrențe și în momentul în care oaspetele francez i-a dat o aripă de pui, a scos de sub o plapumă veche, care se tot mișca și unde Sallabery crezuse că dormeau niște pisoi, un copilăș pe jumătate adormit și plângând⁶².

Marie Louis Jean André Charles de Martin du Tyrac, conte de Marcellus, a descris la 1820 drumul său prin Valahia în *Relația călătoriei prin Țara Românească și Transilvania*⁶³. Plecat din București după decesul ultimului domn fanariot Alexandru Suțu, survenit în luna ianuarie a anului 1821, contele francez menționa dificultatea cu care se călătorea. Din ceasurile „lungi și triste” pe care le-a petrecut pe drumul dintre Pitești și Sălătruc, Marcellus își amintea doar de o tânără româncă, „atât de frumoasă sub straietele ei sărăcăcioase”, care l-a însoțit în picioarele goale la „cascada Argeșului”⁶⁴.

Consulul francez de la București, Tancoigne îi scria lui Montmorency, la 6 iulie 1822 despre depravarea care domnea în București. Însuși turcii din armatele

⁵⁸ Dovadă a admirației nutrite pentru frumoasa moldoveancă de voiajorul francez d'Hauterive stau următoarele fraze din memorialul său de călătorie: „Rămâi cu bine, frumoasă țesătoare; moldoveanul pe care îl vei face fericit va fi copleșit, dacă te găsește tot atât de frumoasă ca și mine”; „[...]cât despre mine, o admir ca o madonă de Correggio”; „Ce oraș fericit ar fi Vasluiul dacă toate femeile ar semăna cu această încântătoare copilă!” (*Călători străini* 2000, p. 688; Berindei 1997a, p. 87; Lemny 1990, p. 54; Munteanu-Breastă 1988, p. 712).

⁵⁹ Ungureanu 2004, p. 71.

⁶⁰ „Orezul și carnea au și fiert îndată și toate rufele constau dintr-o simplă cămașă și un pantalon” (*Călători străini* 2001, p. 842).

⁶¹ *Ibidem*, p. 940; Iorga 1981, p. 438.

⁶² *Călători străini* 2001, p. 1007.

⁶³ *Călători străini* 2004, p. 907.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 909.

de ocupație se dedau desfrâului și beției. Prostituția era foarte răspândită în oraș, iar femeile valahe treceau la religia mahomedană, părăsindu-și soțul și copiii. Consulul francez amintea chiar de femei care-și uciseseră soții sau frații pentru noii lor amanți turci. Casele boierilor refugiați au fost transformate în „locuri publice de desfrâu”⁶⁵. Într-un raport din 7 septembrie, Tancoigne îi scria lui Montemorency că multe femei valahe care trăiseră cu turci fuseseră ucise și că mereu se descopereau în casele boierilor cadavre. În plus, turcii nu ezitau să-și ucidă amantele însărcinate de frică ca nu cumva urmașii născuți din asemenea legături să fie crescuți în religia creștină⁶⁶. Vaillant a fost încântat de tinerele țărănci pe care le-a întâlnit de-a lungul drumurilor sale prin cele două Principate. Le-a amintit pe unele care mergeau în ceată să ia apă de la izvor, precum și pe tânăra care culegea zmeură⁶⁷.

Cumpăna dintre veacurile XVIII-XIX a reprezentat pentru Principatele Dunărene o epocă bogată în prefaceri care au afectat toate domeniile vieții economice, sociale, politice, artistice și culturale. Prefacerile au afectat și vestimentația oamenilor: după câteva sute de ani în care au fost folosite haine lungi și largi, croite după moda orientală, s-a înregistrat o întoarcere spre Apus. S-a schimbat vestimentația, au fost adoptate mobilierul și bucătăria de stil european⁶⁸. S-a afirmat, pe drept cuvânt, că femeile din protipendadă au reprezentat unul din principalii vectori ai modernizării societății românești prepașoptiste în domeniul adoptării de noi modele vestimentare sau a decorațiunilor de interior. Tot ele au jucat un rol determinant în acreditarea noilor modele și moravuri apusene în societatea moldovenească sau munteană prepașoptistă.

Cum nobilimea rusă din care se recruta corpul ofițeresc era de-a dreptul impregnată de cultura franceză, ofițerii armatelor de ocupație din timpul războaielor ruso-turce, au devenit agenții de transmitere a influenței franceze. S-a produs un fenomen de aculturație la nivelul elitelor din Principate, care au asimilat rapid elemente occidentale. „Crusta orientală, formată în secolele de dominație otomană, a fost spartă. Giubeaua și ișlicul au fost lepădate în beneficiul hainelor «nemțești»”. Occidentalizarea stilului de viață și adoptarea vestimentației europene i-a frapat pe călătorii străini, care descopereau adesea în saloanele boierilor o parte din lumea pe care au lăsat-o acasă. Dacă Brăila și Galații reprezentau adevărate porți pentru comerțul cu Apusul, Bucureștii și Iașii s-au transformat „la nivelul elitei [...] în minireplici ale Parisului”⁶⁹.

Venirea călătorilor străini în Principatele Române le-a lărgit orizontul, bagajul de cunoștințe și experiențe celor din protipendadă; orientarea către moda apuseană a vestimentației a fost ireversibilă. Descrierea aspectului exterior al românilor revine cu insistență în relatările francezilor care au intrat în contact cu spațiul românesc din perioada prepașoptistă. Principatele le apar acestora adesea drept „țara unde fracul e vecin cu ișlicul”⁷⁰. Preferințele femeilor pentru tunică și

⁶⁵ Hurmuzaki 1912, p. 1054.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 1068.

⁶⁷ Vaillant 1844, p. 262-263, 313. *Apud* Berindei 1997b, p. 133; Vărzaru 1984, p. 109.

⁶⁸ Ionescu 1996, p. 57.

⁶⁹ Constantiniu 1998, p. 216.

⁷⁰ Iorga 1981, p. 529.

frac au fost instrumentul cel mai eficient care a trimis în istorie caftanul și giubeaua. În general, mai deschise spre Europa Apuseană decât soții lor, mai aplecați și mai atașați de societatea orientală, femeile din Principatele perioadei studiate, prin vestimentația, atitudinile și comportamentele lor, au reprezentat principalul indicator al stării de tranziție pe care o traversa societatea românească între cele două modele culturale.

Femeile din Principatele epocii prepașoptiste au atras atenția observatorilor francezi atât prin portul specific, cât și prin frumusețea fizică. Ele s-au bucurat de numeroase aprecieri favorabile. Majoritatea oaspeților francezi au făcut o distincție clară între femeile din protipendadă, doamnele țării și boieroaicele, și cele din popor. În timp ce femeile din clasele superioare se remarcă prin frumusețea fizică și luxul în care trăiau, dar și prin ignoranță, cele de rând au beneficiat, în general, de o imagine pozitivă. Femeii din popor i-au fost rezervate funcții socio-economice și educative de care depindeau consolidarea gospodăriei și solidaritatea familială. În general, ele sunt apreciate drept mult mai harnice și mai implicate în viața cotidiană în raport cu soții lor. Munca istovitoare și neîntreruptă, greutățile vieții le făceau adesea să-și piardă frumusețea fizică înainte de vreme.

Alteori, în scrierile oaspeților francezi remarcăm și o serie de exagerări, precum considerațiile medicului Hacquet despre viața trândavă a femeilor din popor sau cele ale contelui d'Hauterive, despre gelozia extremă a moldovencilor, care și-ar fi otrăvit adeseori soții infideli.

De la aprecieri generale până la portrete individuale sau la relatarea unor detalii dintre cele mai diverse de viață cotidiană, scrierile călătorilor francezi din perioada prepașoptistă, oferă o imagine interesantă și pitorească despre femeile întâlnite acolo.

The Woman in Pre-1848 Romanian Principalities through the Eyes of French Consuls and Travellers

(Abstract)

Passing through the Romanian territory or having lived there for a long period of time, the French observers signalled the most spectacular and visible aspects of society. In general, French consuls and travellers noted the obvious difference between *aristocratic* and *commoner women*. Although their stories contain subjective elements, which originated from the general picture that each author had made in regards to the pre-1848 Romanian society, the French writers have noted an entire palette of items on the appearance and clothing of Romanian women, their condition within society, their attitudes or behaviours. The women of the pre-1848 Romanian Principalities attracted the attention of French observers through both specific clothes and physical beauty. They enjoyed numerous favourable comments. While the women of the upper classes were *distinguished* by their natural beauty and a *luxurious life* – as well as by their ignorance – the ordinary women had the benefit of a positive image; generally, they are seen as more industrious and more involved in everyday life in relation to their husbands. It should also be mentioned the exaggeration in the writings of French guests such as the considerations of doctor Hacquet about the laziness life of the commoner women or the count d'Hauterive's statements on the extreme jealousy of Moldavian women.

From general appreciations to individual portraits or relation of the most different details of a daily life, the writings of French travellers provide an exciting and picturesque image about women from the Romanian Principalities.

Abrevieri bibliografice:

- Bădărău, Caproșu 1974 - Dan Bădărău, Ioan Caproșu, *Iași vechilor zidiri până la 1821*, Iași, 1974.
- Berindei 1997a - Dan Berindei, „*Ideile franceze*” în secolul al XVIII-lea și Principatele Române, în *România și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, 1997, p. 82-95.
- Berindei 1997b - Dan Berindei, *Mărturia lui J. A. Vaillant asupra societății românești prepașoptiste*, în *România și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, 1997, p. 127-135.
- Bezviconi 1947 - Gheorghe Bezviconi, *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947.
- Calistru 2003 - Doina Calistru, *Influența franceză în spațiul românesc. Modalități de receptare, forme de expresie*, în Alexandru Zub, Dumitru Ivănescu (ed.), *Franța. Model cultural și politic*, Iași, 2003, p. 29-50.
- Călători străini* 2000 - *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, 2000.
- Călători străini* 2001 - *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a II-a (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, 2001.
- Călători străini* 2004 - *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801-1821) (volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia), București, 2004.
- Constantiniu 1998 - Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1998.
- Cornea 1972 - Florin Cornea, *Originile romantismului românesc*, București, 1972.
- Djuvara 1995 - Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne*, București, 1995.
- Dumas, Dumas 2003 - Olivier Dumas, Felicia Dumas, *Enseignement du français et pensions françaises à Iași au XIX-ème siècle*, în *Franța. Model cultural și politic*, Iași, 2003, p. 117-127.
- Durandin 1998 - Catherine Durandin, *Istoria românilor*, Iași, 1998.
- Eliade 1982 - Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România. Originile. Studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote*, București, 1982.
- Emerit 1934 - Marcel Emerit, *Le voyage en Moldavie du comte de Rochebonart (1806-1807)*, în *RHSEE*, XI, nr. 1-3, 1934, p. 23-25.
- Gane f.a. - Constantin Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, vol. II, București, f.a.
- Ghițulescu 1999 - Constanța Ghițulescu, *Spațiul public/spațiul privat. Țara Românească la 1800*, în *SMIMod*, XIII, 1999, p. 3-17.
- Holban 1944 - Maria Holban, *Autour de l'”Histoire de la Moldavie et de la Valachie” de Carra*, în *RHSEE*, XXI, 1944, p. 155-230.
- Hurmuzaki 1889 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, supliment I, vol. III, 1709-1812. *Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, 1889.
- Hurmuzaki 1912 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVI, 1603-1824. *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș*, București, 1912.
- Hurmuzaki 1913 - Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVII, *Corespondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1825-1846) culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș*, București, 1913.

- Ionescu 1996 - Adrian-Silvian Ionescu, *Politică și modă la cumpăna secolelor XVIII-XIX*, în *AIIX*, XXXIII, 1996, p. 57-82.
- Iordache 1996 - Anastasie Iordache, *Dominare politică sub imperativul modernizării Principatelor Române. Caracterul și scopul Regulamentelor Organice*, în *RI*, tom VII, 1996, nr. 9-10, p. 665-684.
- Iordăchescu 1996-1997 - Lăcrămioara Iordăchescu, *Interferențe franco-române în perioada 1750-1859 reflectate în opera istoricilor români*, în *Național și social în istoria românilor. Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare (AȘUAIC-I, tomul XLII-XLIII, supliment, 1996-1997)*, Iași, p. 255-267.
- Iorga 1981 - Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, București, 1981.
- Irimia 2009 - Liviu Irimia, *Credințe, obiceiuri și moravuri în Moldova prepașoptistă*, în Dumitru Vitcu (coord.), *Prin labirintul istoriei. Stat, societate și individ în perioada construcției naționale*, Iași, 2009, p. 101-108.
- Isar 2005 - Nicolae Isar, *Principatele Române în epoca luminilor. 1770-1830. Cultura, spiritul critic, geneza ideii naționale*, București, 2005.
- Lăzărescu 1985 - Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I, 1716-1789, București, 1985.
- Leancă 2005 - Gabriel Leancă, *Cultură politică și univers cultural în relațiile călătorilor francezi prin spațiul românesc (1774-1790)*, în Alexandru Zub, Adrian Cioflâncă (ed.), *Cultură politică și politici culturale în România modernă*, Iași, 2005, p. 99-114.
- Lemny 1990 - Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990.
- Liu 2008 - Nicolae Liu, *Orizont european în iluminismul românesc. Francofonie și cultură franceză*, în *RI*, tom XIX, 2008, nr. 1-2, p. 135-157.
- Munteanu-Breastă 1988 - N. Munteanu-Breastă, „Moldova la 1787” în vizajul contelui d'Hauterive, în *RI*, tom 41, 1988, nr. 7, p. 709-720.
- Nicoară, Nicoară 1996 - Simona Nicoară, Toader Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*, Cluj-Napoca, 1996.
- Panapol 1943 - Vasile Panapol, *Românce văzute de străini*, București, 1943.
- Platon 1981 - Alexandru-Florin Platon, *Imaginea Franței în Principatele Române: modalități de difuzare (secolele XVIII-XIX)*, în *AIIAI*, XVIII, 1981, p. 201-210.
- Potra 1990a - George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. I, București, 1990.
- Potra 1990b - George Potra, *Din Bucureștii de ieri*, vol. II, București, 1990.
- Potra 1991 - George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1991.
- Spinei, Spinei 1994 - Victor Spinei, Michaela Spinei, *Însemnările cu caracter istorico-etnografic asupra Principatelor Române ale contelui de Langeron*, în *Hierasus*, IX, 1994, p. 363-395.
- Trenard 1983 - Louis Trenard, *Un précepteur bressan dans les Principautés Roumaines: Jean-Louis Carra*, în *RESEE*, XXI, 2, 1983, p. 183-194.
- Vaillant 1844 - Jean A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des peuples de la langue d'or, Ardialiens, Valaques et Moldaves*, vol. III, Paris, 1844.
- Vărzaru 1984 - Simona Vărzaru, *Prin Țările Române. Călători străini în secolul al XIX-lea*, București, 1984.
- Ungureanu 2004 - Mihai-Răzvan Ungureanu, *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*, Iași, 2004.

Cuvinte-cheie: imagine, femei, observatori francezi, Principatele Române, consuli, voiajori, percepție.

Keywords: image, women, French observers, Romanian Principalities, consuls, voyagers, perception.

LISTA ABREVIERILOR

AAR-SI	- Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. București (s. III, 1922-1947).
Academica	- Academica. Academia Română. București.
ACG	- Anuarul Comitetului Geologic. Institutul Geologic al României. București.
ACMI	- Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. București.
ActaArchHung	- Acta Archaeologica. Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
ActaBC	Acta Bacoviensia. Serviciul Județean Bacău al Arhivelor Naționale. Bacău.
ActaMN	- Acta Musei Napocensis. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei. Cluj-Napoca.
ActaMP	- Acta Musei Porolissensis. Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău. Zalău.
Acta Siculica	- Acta Siculica. Analele Muzeului Național Secuiesc. Sfântu Gheorghe.
ActaZC	- Acta Zoologica Cracoviensia. Institute of Systematics and Evolution of Animals. Kraków.
ADIU	- АРХЕОЛОГИЯ І ДАВНЯ ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. Kiev.
AÉ	- Archaeologiai Értesítő a Magyar régészeti, művészt-történeti és éremtani társulat tudományos folyóirata. Budapest.
AHR	- Asiatic Herpetological Research. Chengdu Institute of Biology. Chengdu.
AIIA	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj. Cluj-Napoca (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț”).
AIIAI/AIIX	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol” Iași. Iași (din 1990 Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol” Iași).
AIIGB	- Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „George Bariț” Cluj-Napoca. Cluj-Napoca vezi AIIA.
AIIIN	- Anuarul Institutului de Istorie Națională. Cluj-Sibiu.
AInf	- Archäologische Informationen. Mitteilungen zur Ur- und Frühgeschichte. Bonn.
Altertum	- Das Altertum, Routledge, part of the Taylor & Francis Group.
Aluta	- Aluta. (Studii și comunicări - Tanulmányok és Közlemények). Sfântu Gheorghe.
AM	- Arheologia Moldovei. Institutul de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol”. Iași.
AmAnthropol	- American Anthropologist. Washington, D.C.
AnB	- Analele Banatului; serie nouă. Timișoara.
Angustia	- Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni. Sfântu Gheorghe.
Annales de Paléontologie	- Annales de Paléontologie. Association Paléontologique Française. Paris.

Lista abrevierilor

Antaeus	- Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae. Budapest.
Antiquity	- Antiquity. A Quartely Review of World Archaeology. York.
AntTard	- Antiquité tardive. Revue internationale d'histoire et d'archéologie (IVe-VIIIe s.). Turnhout.
AO	- Arhivele Olteniei. Craiova; serie nouă (Institutul de Cercetări Socio-Umane. Craiova).
APA	- Acta Praehistorica et Archaeologica. Berlin.
APR	- Acta Palaeontologica Romaniae. Romanian Society of Paleontologists. București.
Apulum	- Apulum. Acta Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Alba Iulia.
AR	- Archeologické rozhledy. Praha.
ARA	- Annual Review of Anthropology. Palo Alto.
ArbInstHalle	- Arbeiten aus dem Institut für Vor- und Frühgeschichte der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg.
Archaeologia Bulgarica	- Archaeologia Bulgarica. Sofia.
ArchAustr	- Archaeologia Austriaca. Viena.
ArchHung	- Archaeologia Hungarica, Dissertationes Archaeologicae Musei Nationalis. Budapest.
ArchKözl	- Archaeologiai Közlemények. Pesten.
Argesis	- Argesis. Studii și comunicări. Muzeul Județean Argeș. Pitești.
Arheologija	- Archeologija. Organ na Archeologičeskija Institut i Muzei pri Bulgarskata Akademija na Naukite. Sofia.
ArhRom	- Arhiva Română. Arhivele Statului. București
AȘUAIC-I	- Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Istorie. Iași.
Athenaeum	- Athenaeum. Studi periodice di litteratura e storia dell'antichità. Pavia.
ATS	- Acta Terrae Septemcastrensis. Sibiu.
AUA	- Annales Universitatis Apulensis. Series Historica. Alba Iulia.
AUSB	- Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, sectio Historica. Budapest.
AusgrabFunde	- Ausgrabungen und Funde. Berlin.
AUVT	- Annales d'Université „Valahia” Târgoviște. Târgoviște.
BA	- Biblioteca de arheologie. București.
BÁMÉ	- A Béri Balogh Ádám Múzeum Évkönyve. Szekszárd.
Banatica	- Banatica. Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin. Reșița.
BAR	- British Archaeological Reports (International Series). Oxford.
BC	- Biblioteca și cercetarea. Cluj-Napoca.
BCH	- Bulletin de correspondance hellénique. L'Institut de correspondance hellénique d'Athènes (continuă Bulletin de l'Ecole française d'Athènes- 1868-1871). Atena.
BCMI	- Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice / Buletinul Comisiei Monumentelor istorice. București.
BCȘS	- Buletinul Cercurilor Științifice Studențești. Alba Iulia.
BerRGK	- Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
BG	- Boabe de grâu. București

Lista abrevierilor

BHAB	- Bibliotheca Historica et Archaeologica Banatica. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara.
BIRSNB	- Bulletin de l'Institut Royal des Sciences Naturelles de Belgique. Bruxelles.
BMA	- Bibliotheca Musei Apulensis. Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. Alba Iulia.
BMI	- Buletinul Monumentelor Istorice. București.
BMJT	- Buletinul Muzeului Județean Teleorman. Seria Arheologie. Alexandria.
BMM	- Bibliotheca Musei Marisiensis. Seria Archaeologica. Târgu Mureș.
BMMK	- Békés Megyei Múzeumok Közleményei. Békéscsaba.
BMS	- Bibliotheca Musei Sabesiensis. Muzeul Municipal „Ioan Raica” Sebeș.
BollVerona	- Bollettino del Museo Civico di Storia Naturale di Verona. Verona.
BOR	- Biserica Ortodoxă Română. Patriarhia Română. București.
BR	- Budapest Régiségei. Budapesti Történeti Múzeum. Budapest.
Britannia	- Britannia. A Journal of Romano-British and Kindred Studies. The Society for the Promotion of Roman Studies. Cambridge.
Brukenthal	- Brukenthal. Acta Musei. Muzeul Național Brukenthal. Sibiu.
BSAF	- Bulletin de la Société Nationale des Antiquaires de France. Paris.
BSHNT	- Bulletin de la Société d'Histoire Naturelle de Toulouse. Toulouse.
BSNR	- Buletinul Societății Numismatice Române. Societatea Numismatică Română. București.
BTh	- Bibliotheca Thracologica. Institutul Român de Tracologie, București.
Buletin foaie oficială	- Buletin foaie oficială. Iași.
BulletinAMNH	- Bulletin of the American Museum of Natural History. New York.
BulletinSGF	- Bulletin d'Société Géologique France. Paris.
Buridava	- Buridava. Studii și materiale. Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoteanu” Vâlcea. Râmnicu Vâlcea
BV	- Bayerische Vorgeschichtblätter. München.
CA	- Cercetări arheologice. Muzeul Național de Istorie a României. București.
CAANT	- Cercetări arheologice în aria nord-tracă. București.
CAn	- Current Anthropology. Chicago.
Carnets de Géologie	- Carnets de Géologie. Brest.
CCA	- Cronica cercetărilor arheologice. București.
CCGG	- Cahiers du Centre Gustave Glotz. Sorbonne (Paris).
CFS	- Courier Forschungsinstitut Senckenberg, Senckenberg Forschungsinstitut und Naturmuseum. Frankfurt am Main.
Ciências da Terra (UNL)	- Ciências da Terra (UNL). Earth Sciences Journal. Caparica.
ClausthalerGeo	- Clausthaler Geowissenschaften. Institut für Geologie und Paläontologie. Clausthal-Zellerfeld.

Lista abrevierilor

CMPUMichigan	- Contributions from the Museum Paleontology. The University of Michigan. Michigan.
Codrul Cosminului	- Codrul Cosminului, Seria Nouă. Analele Științifice de Istorie, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava. Suceava
CommArchHung	- Communicationes Archaeologicae Hungariae, Magyar Némzeti Múzeum. Budapesta.
Communications	- Communications. École Des Hautes Étude en Science Sociales – Centre D’Études Transdisciplinaires (Sociologie, Anthropologie, Politiques), Paris.
Copeia	- Copeia. American Society of Ichthyologists and Herpetologists. New York.
Corviniana	- Corviniana. Acta Musei Corvinensis. Hunedoara.
CRAcadSciParis	- Comptes Rendus De L’Academie Des Sciences. Serie II, Fascicule A - sciences de la Terre et des Planetes. Paris.
CretaceousRes	- Cretaceous Research. Published by Elsevier.
Crisia	- Crisia. Culegere de materiale și studii. Muzeul Țării Crișurilor. Oradea.
Cultura creștină	- Cultura creștină. Publicație apărută sub egida Mitropoliei Române Unite cu Roma Greco-Catolică și a Facultății de Teologie Greco-Catolică din Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Departamentul Blaj. Blaj.
Cumania	- Bács - kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Kecskemét.
Dacia	- Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București, I, (1924) - XII (1948). Nouvelle série: Revue d’archéologie et d’histoire ancienne. București.
Danubius	- Danubius. Muzeul de Istorie Galați. Galați.
DMÉ	- A Debreceni déri Múzeum Évkönyve. Debrecen.
Dolgozatok	- Dolgozatok az Erdély Nemzeti Múzeum Érem - és Régiségtarából. Kolosvár (Cluj).
DolgSzeged	- Dolgozatok. A. M. Kir. Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből. Szeged.
DP	- Documenta Praehistorica. Poročilo o raziskovanju paleolitika, neolitika in eneolitika v sloveniji. Ljubljana.
Drobeta	- Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Turnu-Severin.
Dumerilia	- Dumerilia. Association des amis du laboratoire des reptiles et amphibiens du Muséum = AALRAM. Paris.
Eclogae	- Eclogae Geologicae Helvetiae. Swiss Journal of Geosciences. Swiss Geological Society. Zürich.
EHR	- The English Historical Review. Oxford University Press (UK).
Environment & Progress	- Environment & Progress. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca. Facultatea de Știința și Ingineria Mediului. Cluj-Napoca.
EphNap	- Ephemeris Napocensis. Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca. Cluj-Napoca.
ErdMúzÉvk	- Erdélyi Múzeum Egyesület Évkönyve. Kolosvár (Cluj).
EstudiosAlava	- Estudios del Museo de Ciencias Naturales de Alava. Vitoria.
Eurasia Antiqua	- Eurasia Antiqua. Zeitschrift für Archäologie Eurasiens. Mainz am Rhein.

Lista abrevierilor

FbÖst	- Fundberichte aus Österreich. Wien.
FK	- Földtani közlöny. Magyarhoni földtani tarsulat folyóirata. Budapest.
FöldrKözl	- Földrajzi Közlemények. Budapest.
FoliaArch	- Folia Archaeologica. Magyar Történelmi Múzeum. Budapest.
Gemina	- Gemina. Timișoara.
Geodiversitas	- Geodiversitas. Museum National d'Histoire Naturelle Paris. Paris.
Gerión	- Gerión. Revista de historia antigua, Universidad Complutense de Madrid. Madrid.
Germania	- Germania. Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts. Frankfurt am Main.
Godišnjak	- Godišnjak. Jahrbuch Knjiga. Sarajevo-Heidelberg.
HAC	- Historiae Augustae Colloquia Nova Series. Bari.
Hantkeniana	- Hantkeniana. Periodical of the Department of Palaeontology, Eötvös University. Budapest.
Hermes	- Hermes. Zeitschrift für klassische Philologie. Stuttgart.
Hesperia	- Hesperia. Journal of American School of Classical Studies at Athens. Athens.
Hierasus	- Hierasus. Muzeul Județean Botoșani. Botoșani.
HJ	- The Historical Journal. University of Cambridge (UK).
Hrisovul	- Hrisovul. Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”. Facultatea de Arhivistică. București.
HTRTÉ	- A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyvei (1880-1913). Deva.
HU	- Historia Urbana. Institutul de Cercetări Socio-Umane. Sibiu.
IA	- International Affairs. Royal Institute of International Affairs. London.
Instrumentum	- Instrumentum (Bulletin du Groupe de travail europeen sur l'artisanat et les productions manufacturées dans l'Antiquité. Montagnac.
Ioan Neculce	- Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei. Iași.
Iranica Antiqua	- Iranica Antiqua. Leiden.
Istros	- Istros. Muzeul Brăilei. Brăila.
Îndrumător pastoral	- Îndrumător pastoral. Episcopia Ortodoxă Română de Alba Iulia. Alba Iulia
JAMÉ	- A Nyiregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. Nyiregyháza.
JAMT	- Journal of Archaeological Method and Theory. New York.
JCH	- Journal of Contemporary History. University of Cambridge (UK), University of Wisconsin at Madison (USA).
JMH	- The Journal of Modern History. University of Chicago.
JMV	- Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte. Halle (Saale).
JRGZM	- Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums zu Mainz. Mainz.
JRS	- The Journal of Roman Studies. London.
JSP	- Journal of Systematic Palaeontology. British Natural History Museum. London.

Lista abrevierilor

JTa	- Journal of Taphonomy. Paleontological Network Foundation.
Klio	- Klio. Beiträge zur Alten Geschichte. Berlin.
Korunk	- Korunk. Kolozsvár. Cluj-Napoca.
KözI Debrecen	- Közlemények a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem Régészeti Intézetéből. Debrecen.
Latomus	- Latomus. Revue d'études latines. Bruxelles.
MA	- Mitropolia Ardealului. Revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului, Arhiepiscopiei Vadului, Feleacului și Clujului, Episcopiei Alba Iuliei și Episcopiei Oradei. Sibiu (1956-1991). A continuat <i>Revista Teologică</i> , (1907-1947) și este continuată de aceeași revistă.
MAGW	- Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien. Wien (1912-1941).
Marburger Studien	- Marburger Studien. Marburg.
Marisia	- Marisia. Studii și Materiale. Târgu Mureș.
Marmatia	- Marmatia. Baia Mare.
Mas de las Matas	- Mas de las Matas. Grupo de Estudios Mastnos. Mas de las Matas.
Materiale	- Materiale și cercetări arheologice. București.
MBGAEU	- Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Berlin.
MedTrans	- Mediaevalia Transilvanica. Satu-Mare.
MÉFRA	- Mélanges de l'École française de Rome. Antiquité. Roma.
Mehedinți	- Mehedinți - Istorie și cultură. Drobeta Turnu Severin.
MemAntiq	- Memoria Antiquitatis. Complexul Muzeal Județean Neamț. Piatra Neamț.
MemMNHistNat	- Memoires du Museum National d'Histoire Naturelle - Serie C: Sciences de la Terre. Paris.
MemPadova	- Memorie degli Istituti di Geologia e Mineralogia dell' Università di Padova. Padova.
MES	- Middle Eastern Studies. The University of Texas at Austin.
MFME StudArch	- A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Studia Archaeologica. Szeged.
MIAK	- Materialy i issledovanija po archeologii Kubani. Krasnodar.
MittUngGeo	- Mitteilungen aus den Jahrbuch der Kön. Ungarische Geologischen Anstalt. Budapest.
MKÉ	- Múzeumi és Könyvtári Értésítő. Budapest.
MKFIÉ	- A Magyar Királyi Földtani Intézet Évkönyve. Mitteilungen aus dem Jahrbuch der Kgl. ungar. Geolog. Anstalt. Annales Institutii Regii Hungarici Geologici. Budapest.
MN	- Muzeul Național de Istorie a României. București.
MÖSTA	- Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Österreichischen Staatsarchiv. Wien.
Natl Geogr Res	- National Geographic Research Journal. Washington, D.C.
NeuesJahrGP	- Neues Jahrbuch für Geologie und Paläontologie Monatschafte. Stuttgart.
NTS	- The Nordic Textile Journal. University College of Borås. The Swedish School of Textiles.
OJA	- Oxford Journal of Archaeology, Blackwell Publishing Inc.

Lista abrevierilor

ÓL	- Ósrégészeti Levelek. Prehistoric newsletter. Budapest.
Oltenia	- Oltenia. Studii și comunicări. Arheologie – Istorie. Craiova.
OpuscArchaeol	- Opuscula Archaeologica Radovi Arheološkog zavoda. Zagreb.
Oryctos	- Oryctos. Musée des Dinosaures d'Espéraza.
PA	- Patrimonium Apulense. Alba Iulia.
PalaeoAfricana	- Palaeontologia Africana. Annals of the Bernard Price Institute for Palaeontological Research, University of the Witwatersrand. Witwatersrand. Johannesburg.
Paleobiology	- Paleobiology. The Paleontological Society. Gainesville.
Palevol	- Palevol. Comptes Rendus de l'Académie des sciences. Issy-les-Moulineaux.
Pallas	- Pallas. Revue d'études antiques. Université du Mirail. Toulouse.
PamArch	- Památky archeologické. Praha.
PAS	- Prähistorische Archäologie in Südosteuropa. Berlin.
PBF	- Prähistorische Bronzefunde. München.
Peuce	- Peuce. Studii și comunicări de istorie veche, arheologie și numismatică. Tulcea.
PLoS ONE	- PLoS ONE. International, peer-reviewed, open-access, online publication.
PNAS	- Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. Washington.
Pontica	- Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Constanța.
PPP	- Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology ("Palaeo3"). An International Journal for the Geo-Sciences.
PPS	- Proceedings of the Prehistoric Society. Cambridge-Londra.
Programm Mühlbach	- Programm des evangelischen Untergymnasium in Mühlbach und der damit verbundenen Lehranstalten. Mühlbach (Sebeș).
PZ	- Prähistorische Zeitschrift. Deutsche Gesellschaft fuer Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Institut für Prähistorische Archäologie. Berlin.
RA	- Revista Arheologică. Institutul de Arheologie și Istorie Veche. Chișinău.
Renașterea	- Renașterea. Cluj-Napoca.
RÉV	- Revue des études latines. Paris.
RevAquitania	- Revue Aquitania. Revue interrégionale d'archéologie. Aquitaine.
RHSEE/RESEE	- Revue Historique du Sud-Est Européen. Academia Română. București și Paris (din 1963 Revue des Études Sud-Est Européennes).
RI	- Revista de Istorie (din 1990 Revista istorică). București.
RJTRG	- Romanian Journal of Tectonics and Regional Geology. București.
RM	- Revista Muzeelor. București.
RMGM	- Revista Muzeului de Geologie și Mineralogie. Cluj-Napoca.
RMM	- Revista Muzeelor și Monumentelor. București.
RMM-MIA	- Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă. București.

Lista abrevierilor

RRH	- Revue Roumaine d'Histoire. Academia Română. București.
RRL	- Revue Roumaine de Linguistique. Academia Română - Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”. București
RT	- Revista Teologică. Sibiu.
RVM	- Rad Vojvodanskih muzeja. Novi Sad.
SAA	- Studia Antiqua et Archaeologica. Iași.
SAHIR	- Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae. Institutul de Istorie „A. D. Xenopol” Iași. Iași.
SAI	- Studii și articole de istorie. București.
Sargetia Naturae	- Sargetia. Acta Musei Devensis. Series Scientia Naturae. Deva.
Sargetia	- Sargetia. Buletinul Muzeului județului Hunedoara (Acta Musei Devensis). Deva.
SASTUMA	- Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde. Bonn.
SB	- Studia Bibliologica. București.
SBV	- Studia bibliologica Valachica. Târgoviște.
SC (Științele Naturii)	- Studii și Cercetări (Științele Naturii). Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud. Bistrița.
SCB	- Studii și cercetări de bibliologie. București (1955-1963).
SCIM	- Studii și cercetări de istorie medie. București.
SCIV(A)	- Studii și cercetări de istoria veche. București (din 1974, Studii și cercetări de istorie veche și arheologie).
SCN	- Studii și cercetări numismatice. București.
SEER	- The Slavonic and East European Review. University College London.
SlovArch	- Slovenská Archeológia. Nitra.
SMICont	- Studii și materiale de istorie contemporană. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București. București.
SMIMod	- Studii și materiale de istorie modernă. Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” București. București.
SMK	- Somogyi Muzeumok Kozlemenyei. Somogyi Megyei Muzeumok. Kaposwar.
Starinar	- Starinar, Treća Serija. Arheološki Institut. Beograd.
StComSM	- Studii și comunicări. Muzeul județean Satu Mare. Satu Mare.
StudArch	- Studia Archaeologica. Budapest.
StudGeolSalmanticensia	- Studia Geologica. Salmanticensia. Universidad de Salamanca. Departamento de Geología. Salamanca.
StudiaTGCV	- Studia. Theologia Graeco-Catholica Varadiensis. Oradea.
StudiaUBBG	- Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Series Geologia. Cluj-Napoca.
StudiaUBBH	- Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Series Historia. Cluj-Napoca.
Študijne Zvesti AUSAV	- Študijne Zvesti. Archeologickeho Ustavu Slovenskei Akademie Vied. Nitra.
Suceava	- Anuarul Muzeului Județean. Suceava.
SympThrac	- Symposia Thracologica. Institutul Român de Tracologie.
Terra Sebus	- Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis. Sebeș.
Thrac-Dacia	- Thrac-Dacia. Institutul Român de Tracologie. București.

Lista abrevierilor

Tibiscum	- Tibiscum. Studii și Comunicări de Istorie și Etnografie. Caransebeș.
Tibiscus	- Tibiscus. Muzeul Banatului Timișoara. Timișoara (1971-1979).
Tisicum	- Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok megyei múzeumok evkönyve. Szolnok.
Transilvania	- Transilvania. Foaia Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român. Brașov.
Tyragetia	- Tyragetia. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Chișinău.
UPA	- Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Berlin.
Vjesnik	- Arheološkog muzeja u Zagrebu. Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu. Zagreb.
VZBGW	- Verhandlungen der Zoologisch-Botanischen Gesellschaft in Wien. Wien.
WPZ	- Wiener Prahistorische Zeitschrift. Selbstverlag der Wiener Prahistorischen Gesellschaft. Wien.
Zalai Múzeum	- Zalai Múzeum. Zalaegerszeg.
ZfA	- Zeitschrift für Archäologie. Berlin.
Ziridava	- Ziridava. Muzeul Județean Arad. Arad.